

ŞANGAY İŞBİRLİĞİ ÖRGÜTÜ VE TÜRKİYE İLE İLİŞKİLER

THE SHANGHAI COOPERATION ORGANIZATION AND
RELATIONS WITH TURKEY

Ali MİNAZ¹

¹ Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı İktisat Tezli Yüksek Lisans Öğrencisi
aliminazz@gmail.com ORCID No: 0000-0002-8480-3876

ÖZET: Şangay İşbirliği Örgütü'nün temelleri Sovyetler Birliği'nin dağılma dönemlerinde atılmıştır. Çin'in girişimleriyle Şangay İşbirliği Örgütü'nün (ŞİÖ) oluşum planları başlamıştır. 26 Nisan 1996 tarihinde Çin Halk Cumhuriyeti, Rusya Federasyonu, Kırgızistan, Kazakistan ve Tacikistan ülke temsilcileri Çin'in Şangay kentinde bir araya gelerek birtakım kararlar almışlardır. Netice itibarıyla "Şangay Beşlisi" kurulmuştur.

2021 yılı verilerine göre Şangay İşbirliği Örgütüne üye ülkelerin toplam GSYH'si 24 trilyon dolara yaklaşmıştır. Kısaca dünya ekonomisinin %25'ini Şangay İşbirliği Örgütü üye ülke ekonomileri oluşturmaktadır. Dünyada önemli büyüklüklere sahip olan Çin, Hindistan ve Rusya Federasyonu'nun ŞİÖ içinde yer alması örgütü ekonomik bakımdan güçlü hale getirmektedir.

Türkiye bulunduğu konum olarak hem Avrupa ülkeleri hem de Asya ülkeleri ile sıkı ticari ilişkilerde bulunmaktadır. Bundan dolayı Türkiye ekonomisi için hem Avrupa Birliği üye ülkeleri hem de Şangay İşbirliği Örgütü üye ülkeleri önem arz etmektedir. Türkiye 2021 yılı verilerine göre toplam dış ticaretinin yaklaşık 260 milyar dolarlık kısmını gelişmiş ülkeler (bazı AB ülkeleri dahil) ve ŞİÖ üye ülkeleri ile gerçekleştirmiştir.

Bu çalışmada Şangay İşbirliği Örgütü hakkında genel bilgiler verilmiştir. Türkiye'nin Örgütle ilişkileri ele alınmıştır. Avrupa Birliği ile Şangay İşbirliği Örgütü kıyaslamasına değinilmiştir. Elde edilen bulguya göre, dünya ticaretinin Asya- Pasifik bölgesine kayma durumu anlaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Şangay İşbirliği Örgütü, Avrupa Birliği, Şangay Beşlisi

ABSTRACT: The foundations of the Shanghai Cooperation Organization were laid during the disintegration period of the Soviet Union. With the initiatives of China, the formation plans of the Shanghai Cooperation Organization (SCO) started. On April 26, 1996, representatives of the People's Republic of China, Russian Federation, Kyrgyzstan, Kazakhstan and Tajikistan came together in Shanghai, China and took some decisions. As a result, the "Shanghai Five" was established.

According to the data of 2021, the total GDP of the member countries of the Shanghai Cooperation Organization has approached 24 trillion dollars. In short, 25% of the world economy is comprised of the economies of the Shanghai Cooperation Organization member countries. The inclusion of China, India and the Russian Federation, which have significant sizes in the world, within the SCO makes the organization economically strong.

Turkey, as its location, has close commercial relations with both European and Asian countries. Therefore, both the member states of the European Union and the member states of the Shanghai Cooperation Organization are important for the Turkish economy. According to the data of 2021, Turkey realized approximately 260 billion dollars of its total foreign trade with developed countries (including some EU countries) and SCO member countries.

In this study, general information about Shanghai Cooperation Organization is given. Turkey's relations with the Organization are discussed. The comparison between the European Union and the Shanghai Cooperation Organization is mentioned. According to the findings, the shift of world trade to the Asia-Pacific region has been understood.

Keywords: Shanghai Cooperation Organization, European Union, Shanghai Five

Giriş

1990'lı yıllarda Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla Orta Asya bölgesine Çin Halk Cumhuriyeti'nin ilgisi artmaya başlamıştır. Çin'in girişimleriyle Şangay İşbirliği Örgütü'nün (ŞİÖ) oluşum planları başlamıştır. Çin'in girişim ve çabalarının amacı olarak sınır güvenliği, Çin'in batı bölgelerinin gelişimi, artan enerji ihtiyacı ve stratejik ortam olarak sıralamak mümkündür.

26 Nisan 1996 tarihinde Çin Halk Cumhuriyeti, Rusya Federasyonu, Kırgızistan, Kazakistan ve Tacikistan ülke temsilcileri Çin'in Şangay kentinde bir araya gelerek birtakım kararlar almışlardır. Bu kararlar arasında; bir araya gelen beş ülke arasında güvenin artırılması, sınır bölgelerinin silahtan arındırılması ve bölgesel iş birliğinin teşvik edilmesi anlaşmalarına varılmıştır. Netice itibarıyla "Şangay Beşlisi" kurulmuştur.

Şangay Beşlisi 1998 yılında Kazakistan'ın başkenti Almatı'da, 1999 yılında Kırgızistan'ın başkenti Bişkek'te ve 2000 yılında Tacikistan'ın başkenti Duşanbe'de toplantılar düzenlemiştir. Toplantılarda Beşli'nin kuruluş amacı olan dostluk, güven, istikrar, iyi komşuluk, siyaset, ekonomi, terör ve yasa dışı göçler vb. konular ele alınmıştır.

Şangay İşbirliği Örgütü Çin'in Şangay kentinde 15 Haziran 2001 tarihindeki devlet başkanlarının temsil ettiği görüşmeler neticesinde resmen kurulmuştur. Bu tarihten itibaren Şangay Beşlisi artık Şangay İşbirliği Örgütüne dönüşmüştür. Beş ülke ile başlayan örgütün üye sayısı Özbekistan'ın katılımıyla altıya yükselmiştir. Örgütün resmen faaliyete geçmesiyle, toplantı neticesinde "Şangay Sözleşmesi" olarak adlandırılan anlaşma imzalanmıştır. Antlaşmada yer alan ayrılıkçılık, terörizm ve köktencilikle mücadele gibi temel maddeler yer almaktadır.

Şangay İşbirliği Örgütü'nün merkezi Çin'in başkenti Pekin olup, üye ülkeler arasında Çin, Rusya Federasyonu, Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan, Özbekistan, Hindistan, Pakistan ve İran yer almaktadır. Afganistan, Moğolistan ve Beyaz Rusya ise gözlemci ülkeler statüsündedir. Diyalog ortağı ülkeler ise başta Türkiye olmak üzere, Azerbaycan, Ermenistan, Sri Lanka, Kamboçya, Nepal, Mısır, Suudi Arabistan ve Katar yer almaktadır.

Şangay İşbirliği Örgütü'nün 7 Haziran 2002 tarihinde Rusya Federasyonu'nun Sankt Petersburg şehrinde düzenlenen zirvede örgütün amacı, ilkeleri, faaliyetleri, yapısı, dış ilişkileri ve işbirliği alanları gibi hususlar belirlenmiş ve zirveye katılan devlet başkanları tarafından imzalanmıştır.

1. Şangay İşbirliği Örgütü'nün Yapısı

Şangay İşbirliği Örgütü'nün en üst karar mercii organını Devlet Başkanları Konseyi teşkil etmektedir. Konsey yılda bir defa önceden kararlaştırılan bir üye ülke başkentinde toplanarak kararlar almaktadır. İkinci önemli organını ise üye ülke başbakanları oluşturmaktadır. Başbakanların oluşturduğu konseyin en önemli görevleri arasında yıllık bütçenin onaylanmasıdır. Örgütün dışişleri bakanları konseyi ise, uluslararası durumu değerlendirmekte ve diğer uluslararası örgütlerle etkileşimleri görüşmek amacıyla bir araya gelmektedir. Ulusal koordinatörler konseyi ise, anlaşma ve sözleşme çerçevesi dahilinde üye ülkelerinin iş birliğinin koordinasyonunu sağlamaktadır. Örgütün en önemli organlarından biri de terörle mücadeledir. Üye ülkeler farklı etnik, dini ve kültürel yapılardan oluşmasından kaynaklı olarak üye ülkeler arasında meydana gelebilecek ayrılıkçı ve terör eğilimleriyle mücadele edebilmek için ortak eylemler yapmaktadırlar. Örgüt içinde Bölgesel Anti Terör Ajansı (RATS) faaliyette bulunmaktadır. Ajans başkanı 3 yıl süre için seçimle göreve gelmektedir. ŞİÖ'ye üye olan her ülkenin ajansta temsilcisi bulunmaktadır. Örgütün temel yönetim organı ise Sekreteryadır. Sekreteryaya genel sekreterin başkanlığında görevini yürütmektedir. Genel olarak görevleri arasında örgüt kararlarının uygulanması, bildiri tekliflerini hazırlamak ve örgütün faaliyet rapor ve hazırlıklarını yapmakla yükümlüdür¹.

2. Şangay İşbirliği Örgütü'nün Ekonomik Yapısı

Ekonomi ve İş Araştırmaları Merkezi'nin (CEBR) hazırlanmış olduğu rapora göre 2022 yılı sonu itibarıyla dünya GSYH'nin 100 trilyon doları aşması beklenmektedir. 2021 yılı toplam dünya ekonomik büyüklüğün 96 trilyon 290 milyar dolar olduğu hesaplanmıştır. 2021 yılı verilerine göre Şangay İşbirliği Örgütüne üye ülkelerin toplam GSYH'si 24 trilyon dolara yaklaşmış durumdadır². Kısaca dünya ekonomisinin %25'ini ŞİÖ'ye üye ülke ekonomileri oluşturmaktadır. Dünyada önemli büyüklüklere sahip olan Çin, Hindistan ve Rusya Federasyonu'nun ŞİÖ içinde yer alması örgütü ekonomik bakımdan güçlü hale getirmektedir.

Son zamanlarda dünya ekonomi ve siyasetteki değişimler küresel ekonominin Asya kıtasına doğru kaydığını açık olarak göstermektedir. Artık bu veriler ışığında düşünüldüğünde dünya ticaretinin büyük kısmı Asya – Pasifik ülkeleri tarafından gerçekleştirilmektedir.

Tablo 1'e göre Şangay İşbirliği Örgütü üyesi ülkelerin makro ekonomik yapıları incelendiğinde farklı kişi başı gelir grubu, yüksek ve düşük enflasyon- işsizlik oranları, çok büyük

1 18 Eylül 2022 tarihli Mahfi Eğilmez'in, Kendime Yazılar adlı yazı dizisinin "Şangay İşbirliği Örgütüne Üyelik" adlı yazısından yararlanılmıştır.

2 <https://www.styxsoude.fr> › stan

Tablo 1. Şangay İşbirliği Ülkelerinin Makro ekonomik Yapısı (2021 yılı verileri)

	GSYH (milyar dolar)	Kişi Başı Gelir (dolar)	İhracat (milyar dolar)	İthalat (milyar dolar)	Dış Ticaret Hacmi	İşsizlik (%)	Enflasyon (%)
Rusya	1.776	10.220	489,8	293,4	783,2	3,9	14,3
Kazakistan	191	11.265	60,3	41,2	101,5	4,9	16,1
Kırgızistan	9	1.123	1,68	5,44	7,12	2,9	15,6
Özbekistan	69	3.328	16,6	25,4	42	9,6	12,3
Tacikistan	9	1.280	1,1	1,4	2,5	7,5	15,7
Çin ¹	17.734	11.188	2498,6	2068,9	4567,5	5,3	2,5
Hindistan ²	3.173	1.961	300,4	362,9	663,3	8,3	7,0
Pakistan	346	1.507	25,3	44,5	69,8	6,5	27,3
İran ³	232	5.333	11,8	22,2	34	9,2	52,2
ŞİÖ	23.439	5.245	3.405,58	2.865,34	6.270,92	5,5	18,1

Kaynak: IMF, World Bank, 2022

1 2019 yılı verileri

2 2020 yılı verileri

3 2020 yılı verileri

Tablo 2. Şangay İşbirliği Örgütü ile Avrupa Birliği Karşılaştırması

	Avrupa Birliği	Şangay İşbirliği Örgütü
Toplam GSYH (milyar dolar)	59.200	23.439
Nüfus	500 milyon (yaklaşık)	3 milyar 340 milyon
Yüzölçümü	4 milyon 233 bin km ²	36 milyon 28 bin km ²
Kurucuları	Almanya, Fransa, İtalya, Hollanda, Belçika ve Lüksemburg	Çin, Rusya, Kırgızistan, Kazakistan ve Tacikistan
Üye Ülke Sayısı	27	9
İşsizlik Oranı (% olarak)	7,4	5,5
Enflasyon Oranı (% olarak)	9,6	18,1
Kişi Başı Milli Gelir	Yüksek Gelir Grubu	Orta Gelir Grubu

Kaynak: Farklı dosya ve raporlardan derlenmiştir.

ve küçük ekonomilerin olduğu görülmektedir. ŞİÖ, her gelir grubundan toplumu bir arada barındıran örgüt olma özelliğini taşımaktadır. GSYH'deki büyüklüklerde aşırı farklılıkların bulunması bölgesel iş birliğinin ne denli sağlam zemin üzerine oturtulduğunu ispatlamaktadır. ŞİÖ üyesi ülkelerin toplam dış ticaret hacmi 6 trilyon doları aşmış durumdadır.

Asya'nın önemli işbirliği örgütü olan ŞİÖ ile Avrupa'nın güçlü birliği olan AB kıyaslaması yapıldığında, çok farklılıkların olduğu tablo 2'de net olarak görülmektedir.

Avrupa'nın genel olarak gelişmiş ülkelerini bir araya getiren Avrupa Birliğine

karşı Asya'da kurulan Şangay İşbirliği Örgütü farklı düzeyde ekonomi yapıları olan ülkelere kurulmuştur. ŞİÖ'nün ekonomi ve ticari faaliyetler bakımından sürekli büyüdüğü ve güç kazandığı görülmektedir. Birçok ülke ve uluslararası kuruluşlara ticaretin Asya kıtasına kaydığı endişesini beraberinde getirmektedir. 1990'lı yıllardan sonra bölgede ekonomi bakımından birçok oluşum, birlik ve ortaklıkların kurulduğu dikkat çekmektedir. Yeni oluşumlara sadece bölge ülkeleri dahil edilmekte başka kıtaların ülkeleri oluşum dışında bırakılmaktadır.

Son zamanlarda Rusya - Ukrayna savaşıyla Avrupa ülkelerinde enerji krizinin patlak vermesi, Avrupa ülkeleri eko-

nomilerinde daralmalara, işsizlik ve enflasyon oranlarında artışlara neden olmaktadır.

3. Türkiye - Şangay İşbirliği Örgütü İlişkileri

Türkiye, Şangay İşbirliği Örgütünü daha kuruluşundan itibaren takip etmektedir. Örgüt üyeleri içinde birçok ülke ve vatandaşları ile Türkiye'nin ortak yapı ve unsurları bulunmaktadır. Sovyetler Birliğinin dağılması ve Çin'in yumuşak (sosyalist piyasa) ekonomik sisteme geçmesi Asya kıtasında oluşan tüm oluşumlara Türkiye üye olmak istemektedir.

Türkiye, 6 - 7 Haziran 2012 tarihlerinde Çin'in ev sahipliğinde Pekin'de düzenlenen Şangay İşbirliği Örgütü Zirve toplantısında Diyalog Ortaklığına oybirliği ile kabul edilmiştir. ŞİÖ ile Diyalog Ortağı Türkiye arasında birtakım anlaşmalar imzalanmıştır. Bu anlaşmalar arasında bölgesel güvenlik, kaçakçılık, organize suçlar, terörle mücadele, ekonomik ve kültürel alanlar yer almaktadır (T. C. Dışişleri Bakanlığı).

Türkiye bulunduğu konum olarak hem Avrupa ülkeleri hem de Asya ülkeleri ile sıkı ticari ilişkilerde bulunmaktadır. Bundan dolayı Türkiye için Avrupa Birliği üye ülkeleri ve Şangay İşbirliği Örgütü üye ülkeleri önem arz etmektedir. Türkiye 2021 yılı verilerine göre toplam dış ticaretinin yaklaşık 260 milyar dolarlık kısmını geliştirmiş ülkeler ve ŞİÖ üye ülkeleri ile gerçekleştirmiştir.

Türkiye'nin ŞİÖ üyesi ülkelerle dış ticaret dengesi eksi değerler almaktadır. ŞİÖ üyesi ülkelerle en fazla açık Rusya ve Çin ile gerçekleşmiştir. Türkiye, Rusya Federasyonu'na enerji kaynakları bakımından bağımlı olmasından kaynaklı olarak iki ülke arasında karşılıklı dış ticaret dengeleri sürekli Rusya'nın lehine gerçekleşmektedir. Çin'den ise Türkiye daha çok elektrikli makineler, cihazlar, aletler, tekstil ürünleri, büro malzemeleri günlük işlerde kullanılan

Tablo 3. 2021 Yılı Türkiye'nin ŞİÖ ve AB Ülkeleri ile Dış Ticaret Verileri

ŞİÖ Ülkeleri	İhracat (milyar dolar)	İthalat (milyar dolar)	Dış Ticaret Hacmi	Dış Ticaret Dengesi
Rusya	5,8	29,0	34,8	-23,2
Kazakistan	1,3	1,6	2,9	-0,3
Kırgızistan	0,8	0,08	0,88	0,72
Özbekistan	1,8	1,8	3,6	0
Tacikistan	0,3	0,2	0,5	0,1
Çin	3,7	32,2	35,9	-28,5
Hindistan	1,3	7,9	9,2	-6,6
Pakistan	0,8	0,3	1,1	0,5
İran	2,8	2,8	5,6	0
Toplam	18,6	75,9	94,48	-57,28
Gelişmiş Ülkeler	İhracat (milyar dolar)	İthalat (milyar dolar)	Dış Ticaret Hacmi	Dış Ticaret Dengesi
Almanya	19,3	21,7	41	-2,4
ABD	14,7	13,1	27,8	1,6
İtalya	11,5	11,6	23,1	-0,1
İngiltere	13,7	5,6	19,3	8,1
Fransa	9,1	7,9	17	1,2
İspanya	9,6	6,3	15,9	3,3
Hollanda	6,8	4,5	11,3	2,3
Japonya	0,5	4,4	4,9	-3,9
Kanada	1,7	1,1	2,8	0,6
Toplam	86,9	76,2	163,1	10,7

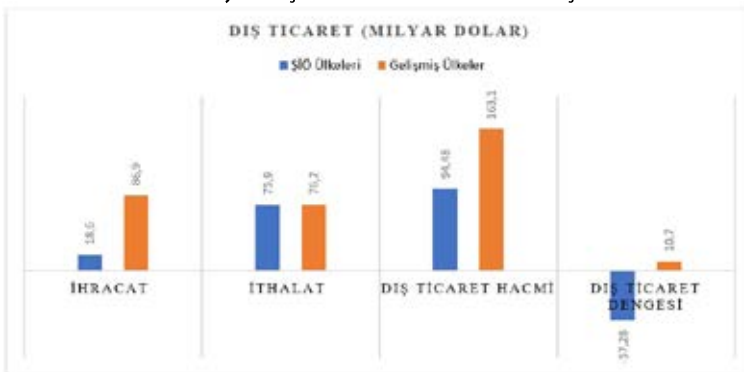
Kaynak: IMF, World Bank verilerinden oluşturulmuştur.

Harita 1. AB, Türkiye ve ŞİÖ

Kaynak: İnternet

Grafik 1. 2021 Yılı Türkiye'nin ŞİÖ ve AB Ülkeleri ile Ticari İlişkileri

Kaynak: IMF, World Bank verilerinden oluşturulmuştur.

araç ve gereçler ithal etmektedir. Kısaca Şangay İşbirliği Örgütü'nün güçlü iki ülkesine Türkiye yaklaşık 52 milyar dolarlık açık vermektedir (IMF, 2021).

Türkiye'nin, Avrupa Birliği ülkeleri ile dış ticareti genel olarak Türkiye'nin lehine sonuçlanmaktadır. Avrupa ülkeleri Türkiye'den genel olarak gıda hammaddeleri ithal ederek dahilde işleme rejimine tabi tutarak ihraç etmektedir. Ayrıca tekstil ürünleri, elektrikli ev aletleri, oto ve yedek parçaları başlıca ithal kalemleri arasında yer almaktadır.

Sonuç

Şangay İşbirliği Örgütü, Asya kıtasında önemli ekonomik oluşumlardan biridir. Rusya ve Çin Örgütü'nün ekonomisi, dış ticaret, güvelik ve benzeri alanlarda motoru görevini üstlenmektedir. Şangay İşbirliği Örgütü'nün GSYH'si 2021 yılı verilerine göre 24 trilyon dolara yaklaşmıştır. Bu veri dünya GSYH'sinin yaklaşık %25'ini oluşturmaktadır. Ekonomik büyüklük açısından örgüt içinde en büyük paya Çin, Hindistan ve Rusya Federasyonu yer almakta olup, toplam GSYH'sinin %97'sini oluşturmaktadır. Ekonomi bakımından sürekli büyüyen örgüt dünya ticaretine yön vermektedir. Son zamanlarda yaşanan dünya enerji kriziyle birlikte ŞİÖ, Avrupa Birliği'ni ekonomik açıdan geride bırakacağı izlenimleri vermektedir.

ŞİÖ ve AB ekonomileri ve yapıları karşılaştırması yapıldığında elde edilen sonuçlara göre geleceğe yönelik, Şangay İşbirliği Örgütü'nün ekonomi ve sosyal alanlarda daha fazla güven verdiği istatistiki verilerden anlaşılmaktadır. Örgütün tüm gelir gruplarına yönelik ayırım yapılmaması ve örgüt içinde yer alması örgüte dinamizm katmaktadır.

Türkiye'nin, Avrupa Birliğine üye olma gayreti ne kadar önem arz ediyorsa, Şangay İşbirliği Örgütüne de aynı şiddet ve dercede üye olması önem arz etmektedir. Her iki uluslararası kuruluş Türkiye'nin dış ticaretinde kilit nokta rolü üstlenmektedir. Türkiye, her iki uluslararası kuruluş arasında önemli konuma sahiptir. Karşılıklı ticaret ve enerji koridoru açısından önemli köprü görevini görmektedir.

Kaynakça

- <https://www.mahfiegilmez.com> 2022/09
- <https://www.imf.org> Home
- <https://www.worldbank.org> ...
- <https://databank.worldbank.org>
- T. C. Dışişleri Bakanlığı, <https://www.mfa.gov.tr> > sanghay-is-birligi-orgutu.tr.mfa
- T. C. Ticaret Bakanlığı, <https://ticaret.gov.tr>
- Türkiye İhracatçılar Meclisi: TİM, <https://www.tim.org.tr>
- <https://www.styxsoude.fr> >